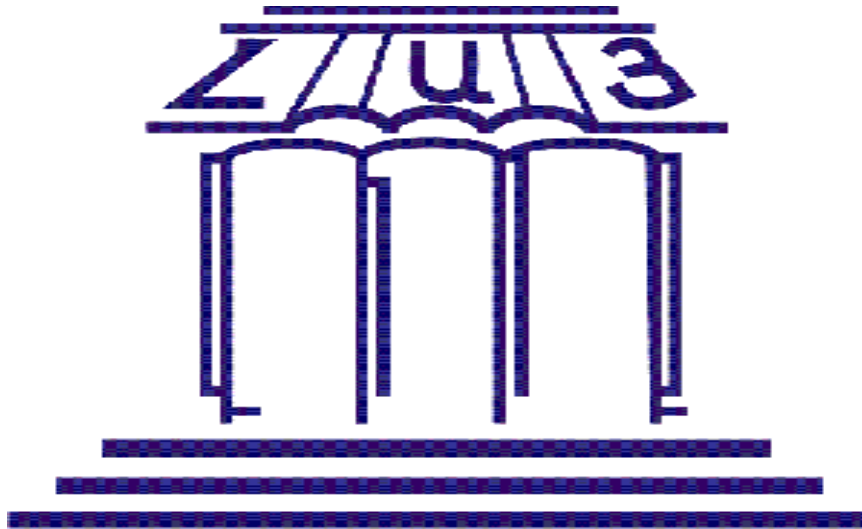




Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

4133

Uy nL
(Uy nL)
H

Up 5 \$ 5 nL

6219

U-89

4. nL

1886



144

262

Վ. Ա. Ր. Բ.

ԵՐԵՒԵԼԻ ԱՐԱՆՑ

Դ.

ՍԹԻՑԻՆՍԸՆ

ԹԱՐԳԱՆԵԱՅ

ՄԻՀՐԱՆ Գ. ՄՕԶԵԱՆ

2002

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

1886

13162

6219,

5-89

=2=

ՍԹԵՖԵՆՍԸՆ



Նիւքեասթլէն չորս մղոն հեռի, Թայն գետին եզերաց վրայ կը գտնուի Վուլլամ անուն գիւղակը ուր ծնած է 1781ին, Ժորժ Սթէֆէնսըն։ Իւր հայրն, ծերունին Պօպ և իւր մայրը, Մապէլ կը կաղմէին պարկեշտ ընտանիք մը։ Հայր Սթէֆէնսըն ածխահանքի մը մէջ գործաւոր էր։ շաբաթը 15 ֆրանք կը շահէր և հազիւ կրնար իւր ընտանեաց ապրուստը հայթայթել։

Ժորժ միշտ իրեն հասակակից եղող տղայոց հետ էր, խաղալով և բոյներ փնտռելով, ու հըսկելով իւր կրասեր եղբարց վրայ, Հայրական խորճիթին առջեւէն կանցնէր այն փայտէ ճանապարհը որոյ վրայէն ձիերն ընդ քարշ կածէին հանքածուխի վաւօններ, և այս զբօսեցուցիչ տեսարանը անդադար իւր հանճարեղ մտքին ուշադրութիւնը կը գրաւէր։

Ութ տարիէն վերջը, հանքը այլ եւս հանքածուխ չէր արտադրեր։ Ծերունի գործաւորը, ըստիպուեցաւ երթալ ի Տիւլէյպըրն դրացի ածխահանքի մը մէջ պաշտօն մը գտնալու համար։ Անդ, Ժորժ սկսաւ շաբաթը մի քանի սկուտ շահիլ վաւօն ներու ճանապարհին շրջակայքը կովեր պահե-



25990-61 9-

լով և երեկոյներն ճանապարհին պատնէշներն գոցելով : Իւր ընկերաց միոյն հետ կաւէ ջրհաններ կը շինէր որք ոչ միայն տղայոց ուշադրութիւնը կը գրաւէին , այլ և ծերունի հանքագործաց :

Օժտեալ հանճարեղ մտքով մը և լի զուարթութեամբ ու կատակաբանութեամբ , յաջողեցաւ իւր հօրը օգնական լինել օրական 25 սկուտ թոշակաւ : Իւր ուրախութիւնն մեծ եղաւ , որովհետեւ այն օրուէն ի վեր յորում սկսած էր կաւէ մեքենայից օրինակներ շինել , իւր առաջին փափաքէն եղաւ մեքենագործ մը լինել :

Յայնժամ տասն և չորս տարեկան էր : Հանքն եւս սպառած լինելուն պատճառաւ , հարկադրուեցաւ Նիւպրնի ածխահանքն երթալ :

Հո՛ն , ամեն գործաւորք կաշխատէին . Սթէֆէնսըն ընտանիքը շաբաթը 50 ֆրանք կը շահէր և կապրէր առանց ուրիշի մը օգնութեան կարօտ լինելու :

Ժօրժ տասն և հինգ տարեկան եղած ժամանակ , քաջ և աշխատասէր երիտասարդ մ'էր և ապագային մէջ լաւ մեքենագործ մը լինելու նըշանները կը ցցունէր : Երբ իւր շաբաթական թոշակը 15 ֆրանքի բարձրացաւ , գոչեց յայնժամ յաղթական ձայնիւ մը . « Եւ այժմ , կենաց համար ստեղծուած մարդ մ'եմ : »

Ընդհուպ , յառաջդիմելով , հրոյ ջրհանին մեքենագործն եղաւ , մինչ հայր Սթէֆէնսըն իւր նախկին պաշտօնին մէջ կը մնար : Ամենայն խնամօք կը մաքրէր իւր մեքենային ներքին մասերը . մեքենայն իրեն համար տեսակ մը գոհար եղաւ ոյր վրայ զմայլելէ չէր դադարեր :

« Եւ , արդարեւ , կ'ըսէ Սամուէլ Սմիլս , բոլոր ճշմարիտ մեքենագործներն կունենան այս սէրը . մեքենայն ի վսեմ կը բարձրանայ իւր անխոնջ գործունէութեամբն և հանգարտ զօրութեամբն , կարող հսկայ գործեր կատարելու , և սակայն այնքան հնազանդ որ մանկան մը ձեռքն կարէ զայն կառավարել : Զարմանալի է՞ երբ գործաւոր մը որ չը թողուր բնաւ այդ առարկայն , նորահետ նոյնանայ և նկատէ զնա շահու և յարգանաց աղբիւր մը : Սոյն յարատեւ հիացումը ճշմարիտ դաստիարակութիւնն մ'է հանճարեղ և նըմանող մարդուն համար : Դիտողութեան արժանի է նաեւ սա կէտն թէ՛ մեքենայից գործնական կատարելագործմունք , ոչ թէ փիլիսոփայից և գիտնոց աշխատութեան արդիւնքն են , այլ Սթէֆէնսընի նման պարզ մեքենագործներու : »

Սթէֆէնսըն տասն և ութ տարեկան էր և տալաւին ո՛չ կարդալ և ո՛չ գրել գիտէր . « Թէպէտ ինք մեքենագործ էր և կարող գործելու , բայց և

այնպէս բնաւ ամօթ չ'զգաց իւր տգիտութիւնը խոստովանելու և երթալ ի վարժարան այբբենարանի տառերը ճանաչելու համար : » Ոչ միայն իւր արուեստովն կ'զբաղէր , այլ և մուշտակներ կը նորոգէր , կօշկակարի արուեստին եւս ծանօթ լինելու համար : Բաց աստի , ճշմարիտ սէր մ'ունէր իւր տան տիրոջ աղջկան օրիորդ Փաննի հանտըրընի վրայ և իւր մօտալուտ ամուսնութեան համար կաշխատէր : Կը պատմեն թէ՛ օր մը ժօրժ իւր ապագայ կնոջ մուշտակները նորոգած էր . յաճախ զայնս իւր գրպանին մէջ կը դնէր և անտի դուրս կը հանէր երբեմն հիանալով իւր բրած « սքանչելի գործին » վրայ :

1802 . նոյեմբեր 28 ին ամուսնացաւ . երեկոյին , երիտասարդ ամուսնացեալը մեկնեցաւ ձիով իւր նոր բնակարանը որ 5 մղոն հեռաւորութիւն ունէր :

Վիլինկթընի նաւահանգիստն լի էր շոգենաւներով որք ածուխ առնելու համար եկած էին . շոգեշարժ մեքենայ մը , հաստատուած բլրակին վրայ , հանքածխով լի կառախումբն քաշելու և բլրակին գագաթը հանելու պաշտօնը ունէր : Ժօրժ Սթէֆէնսըն յիշեալ մեքենայն կառավարելու պաշտօնը ստացած էր : Օր մը , իւր տան ծխնելոյցն քիչ մնաց որ աղետաբեր հրդեհի մը պատ-

ճառ լիներ . դրացիներն վազեցին և ահագին քանակութեամբ ջուր թափեցին ծխնելոյզին մէջ : Կահերն աղտոտ կերպարանք մը ստացան և սըրահի ժամացոյցը շարժելէ դադարեցաւ : Սթէֆէնսըն լարեց զայն և սլաքը իննին վրայ դրաւ . այսպէսով շրջակայ գիւղօրէից մէջ երեւելի ժամագործներէն մին եղաւ :

1803 ին , իւր Ռօպէրթ որդին ծնաւ . 1805 ին , ժօրժ մեկնեցաւ ի Գիլինկվորթ . հոն , իւր առաջին երջանկութեան շիջանիւն տեսաւ . դառն կորուստ մ'ունեցաւ յ'անձին իւր յոյժ սիրեցեալ Փաննիի :

Իւր վիշտն մոռնալոյ համար , իւր զաւակներն իւր ծնողաց յանձնելէն յետոյ , վերադառնալ ի Սկովտիա Վուայթի շոգեշարժ մեքենայներուն վրայ պաշտօն մը ստանալով : Իւր հանճարեղ մըտքին և աշխատութեան շնորհիւ մեծ համբաւ մը ստացաւ և տարիէ մը վերջը 750 ֆրանքով վերադառնաւ . այս անգամ իւր հայրը կոյր և անկարող վիճակի մէջ գտաւ և նորա պարտքն հատուցանելու միայն գործածեց իւր բրած խնայողութիւնները : Վուէսիթ Մուրի ածխահանքին մէջ պաշտօն ստացաւ . սոյն ժամանակամիջոցին մէջ 1807-1808 , իր ապագայ յոյսերն որոշուած էին . « Կը ճանաչէք , կըսէր յուսահատութեամբ իր բա-

րեկամաց միոյն , Վուէստ Մուրի և Քիլլինկվորտի միջեւ եղող ճանապարհը . է՛ , կը յիշեմ թէ անգամ մը , այդ ճանապարհին մէջէն առանձինն անցած միջոցիս , դառնապէս արտասուեցի , որովհետեւ չէի կրնար ընդհանրեւ թէ ո՛ւր պիտի իյնար իմ բաղդս :

Սակայն նոր փափաքով մը իւր նախկին աշխատութիւն վերսկսաւ և իւր համբաւն սկսաւ այնքան տարածուիլ որ 1812 ին , ածխահանքին գլխաւոր տնօրէն կարգուեցաւ տարեկան 2500 ֆրանք թոշակաւ :

Նոր եռանդով մը ուսման յանձնեց ինքզինքը և յաջողեցաւ երկրաչափութեան և թուաբանութեան գլխաւոր սկզբանց ծանօթանալ . իւր Ռօպէրթ զաւակն կուղարկէր Նիւքեասթի Վարժարաններէն միոյն մէջ . և երեկոյին , Ռօպէրթ որ իւր մանկութենէն ի վեր մասնաւոր սէր մը կը յայտնէր գիտութեանց նկատմամբ , իւր հօրը տեղեկութիւններ կուտար նոյն օրուան մէջ սորվածներուն վրայօք : Ռօպէրթ ի միասին նկարներ կը բերէր , ու հայր և որդի կուսումնասիրէին զայնս մեծ փափաքով մը :

Մեծ յաջողութիւն գտան իրենց գործոց մէջ և հիացում առթեցին բոլոր հանքագործներուն , երբ յաջողեցան գծել արեգակնային ժամացոյց

մը Վուէսթ Մուրի մէջ գտնուող իրենց տան պատերուն վրայ :

Բայց ժորժի միտքն կսկսէր դառնալ դէպ ի շոգեկառքն և կը մտածէր երկաթուղեաց վրայ շոգեկառքեր հաստատել :

Մտադիր էր հնարել կենդանի գործիներէն աւելի հզօր մեքենական նոր գործի մը . մարդիկ վակօններուն վրայ առագաստ հաստատելու գաղափարն ունեցած էին , և հողմն զայնս կը մղէր այնպէս ինչպէս կը մղէ զնաւս Ովկէանու վրայ . այս գործին , այնպէս կը կարծուի թէ , խնայողական արդիւնքներ յառաջ կը բերէ այնպիսի երկիրներու մէջ ուր կը տիրեն յաւէտ կանոնաւոր հողմեր : Առաջին շոգեկառքն շինուեցաւ ի Ֆլորանսա Կիւնեօի շնորհիւ . 1769 ին , սորա փորձն կատարուեցաւ Փարիզու զինարանին մէջ , հուաղէօյլ կոմսին առջեւ . մեքենայն այնքան ուժգին կերպիւ սլացաւ որ դնաց բաղխիլ պատի մը դէմ և զայն խօրտակեց : 1770 ին , Կիւնեօ շինեց առաջին շոգեշարժ մեքենայն ոյր կաթսայն հաստատուած էր սայլի մը ետեւը . շոգին կուգար անդ երկու գլաններու միջոցաւ : Սորա փորձն կատարուեցաւ Փարիզու փողոցներուն մէջ , բայց Մատլէն փողոցը մտած պահուն , կորսնցուց իւր հաւասարակշռութիւնը և տապալեցաւ : Այդ գոր-

ծին այսօր կարի հետաքրքրաշարժ հնութիւն մ'է
և պահուած է Conservatoire des Arts et Metiers
ի մէջ :

1786ին , Վուլիամ Միւրտօք շինեց փոքր մե-
քենայ մը , տեսակ մը խաղալիք : Կաթսայն ալքօ-
օլ պարունակող կանթեղի մը միջոցու կը տաք-
ցուէր և մեքենայն հաստատուած էր երեք անիւ-
ներու վրայ « վէյսիքետնի » մը նման , 1802ին ,
Վիվիան և Թրէվիթիք շինեցին շոգեշարժ կառք
մը որ ժամանակ մը շրջեցաւ . յետոյ հնարիչք զայն
ի Լոնտօն տարին բայց այնքան մեծ յաջողութիւն
չը գտաւ . ուստի և Թրէվիթիք ուրիշ գրութիւն
մը գտնալու աշխատեցաւ :

1811ին , Պէնքէնսօք հնարեց ուրիշ տեսակ շո-
գեշարժ կառք մը որ Միտլըթընի ածխահանքաց
մէջ 30 վակօններու կապուած մէկ ժամուան մէջ
4 կամ 5 քիլօմէթր տեղ կընէր և 1816ին , Ռու-
սիոյ Նիքօլա մեծ դքսին զարմացման արժանի ե-
ղաւ : 1813ին , առաջին անգամ լինելով , փորձի
ենթարկուեցաւ և ուղեւոր մեքենայ անունը ստա-
ցաւ : Միեւնոյն տարին , Պ. Պլաքէր նախորդէն
աւելի կնճռոտ շոգեշարժ մեքենայ մը հնարեց
որն որ բնաւ յաջողութիւն չը գտաւ , « Վերջա-
պէս մեքենայն սկսաւ շարժիլ . յանկարծ պայթե-
ցաւ և աշխարհիս ամենէն մեծ հրաշալիքն եղաւ ,

կըսէ ակնատես վկայ մը : »

Պ. Պլաքէր չը յուսահատեցաւ , հակառակ իւր
այս առաջին անյաջողութեան , շարունակեց
իւր փորձերը : Սթէֆէնսըն միեւնոյն եռանդով
Բիլինկվորտի մէջ կ'աշխատէր կատարելագործե-
լու համար իրմէ առաջ եղած շոգեշարժ մեքե-
նայներն : Լօրտ Ռալէնշվորտ օգնեց իւրեան և
մեծաքանակ դրամագլուխ մը դրաւ իւր տրամադ-
րութեան ներքեւ իւր առաջին մեքենային շինու-
թեան համար :

Հանապազօրեայ փորձն կը յայտնէր Սթէֆէն-
սընի թէ 1813ին իւր շինած շոգեկառքն կատա-
րելագործութենէ զուրկ էր , ուստի և մեքենա-
յին զօրութիւն և արագութիւն միանգամայն
տալու համար , Սթէֆէնսըն հարկադրուեցաւ կը-
րակն մեծ քանակութեամբ դնել և կաթսային
ծաւալը մեծցնել ինչ որ մեծ մղում մը պիտի տար
շոգեղյն և հետեւաբար աւելի արագութիւն : Ա-
ռաջին մեքենայից մէջ , շոգին գլաններուն մէջ
մտնելէն յետոյ , ուղղակի մատնաւոր խողովակէ
մը դուրս կ'ենէր և տարածուելով մթնոլորտին
մէջ մեծ անհանգստութիւն կը պատճառէր և կեն-
դանեաց և անցորդաց :

Սթէֆէնսըն զշոգին մասնաւոր օձապտոյտ խո-
ղովակներու մէջ դնելու գաղափարն ունեցաւ ,

ինչ որ աւելի մեծ արագութիւն մը կուտար մեքենային : 1822 , նոյեմբեր 18ին , Մաթընի երկաթուղին հաստատուեցաւ և բազմաթիւ հանդիսականներ ականատես եղան նորա հանճարեղ և հզօր մեքենայից առաջին գործողութեանցը : 1823ին , Սթօքսընէն ի Տարլինկթըն երկաթուղի մը հաստատուեցաւ : Միւսնոյն տարին , Սթէֆէնսըն հաստատեց Նիւքեասթլի մէջ մասնաւոր գործարան մը շոգեկառաց շինութեան համար , այնպիսի գործարան մը որ մի քանի տարիէն յետոյ , փայլուն թռիչ մ'առաւ և տարածեց իւր արտադրութիւնները բովանդակ աշխարհի վրայ :

Լիվրբուլէն ի Մանչէսթէր գացող երկաթուղւոյն շինութիւնը տարածեց Սթէֆէնսընի համբաւը ամբողջ տիեզերաց վրայ :

Մանչեսթէրի երկաթուղւոյն շինութիւնը մեծ դժուարութիւններ յարոյց . երկրին բնակիչք մեծ ատելութիւն մ'ունէին ընդդէմ վերոյիշեալ օգտակար նպատակին . քարի և բրիչի հարուածներով կը հալածէին գործաւորները : Հարկ եղաւ բազմաթիւ խորամանկութիւններ ի գործ դնել զերծ մնալու հարուածներէն և յատակագիծերն պատրաստելու համար :

Օրագիրք և պարբերական հրատարակութիւնք կը հարուածէին զՍթէֆէնսըն : Կառարկէին թէ՛

երկաթուղին պիտի արգիլէր կովերն արածելէ և հաւերն ածելէ : Շոգեկառքերէն յառաջ եկող թունաւոր օդը պիտի սպաննէր թռչունները . շոգին տունները պիտի այրէր : Սյնսհետեւ ձիերն անպէտ անասուններ պիտի նկատուէին . վարսակը և յարդը անօգուտ պիտի լինէին և ձիերուցեղը իսպառ պիտի չնշուէր : Պանդոկապետները աղքատութեան պիտի մատնուէին :

Շոգեկառքերն ըոգհանուր խռովութիւն յառաջ պիտի բերէին և փոշոյ պիտի վերածէին ճանապարհորդները : Լօնտօնի առաջին և գլխաւոր հանդէսը կըսէր . « Ի՞նչ բան կրնայ ըլլալ առաւել ծիծաղաշարժ և առաւել տարօրինակ քան շոգեկառաց դաղափարն : »

Սթէֆէնսըն և ընկերակիցք իւր երկու տարի ամբողջ պաշտպանեցին իրենց կարծիքներն Խորհրդարանին առջեւ . երկու տարի անընդհատ վէճեր տեղի ունենալէն յետոյ , Լիվրբուլէն ի Մանչէսթէր երկաթուղւոյ մը շինութիւնը հաստատող օրէնքը Լորտերու ժողովին միաձայն հաւանութեամբն ընդունուեցաւ : Աշխատութիւնք սկսան շնորհիւ Սթէֆէնսընի , և վերջացան 1830ին :

1829 , Հօկտ. 6ին տեղի ունեցաւ շոգեկառաց մրցումը . չորս մեքենայներ ներկայացան : La nouveauté, la Sans-Pareille, La Persévérance և La Fusée :

Սթէֆէնսընի մեքենայն յաղթող հանդիսացաւ :

1830, Սեպտ. 15 ին տեղի ունեցաւ Լիվրբուլի և Մանչէսթըրի միջեւ հաստատեալ երկաթուղւոյն տօնը . ճշմարիտ ազգային տօն մ'եղաւ սա որուն ականատես եղան Անգղիոյ երեւելի անձերը : Ութ կառքեր, Սթէֆէնսընի գործարանին մէջ շինուած ութ մեքենայից կապուած կը յառաջանային գծին վրայէն տանելով վեց հարիւր ուղեւորներ և ժողովուրդն զարմացման հռոռօսներով կ'ողջունէր անցնող կառախումբը : Ժօրժ Սթէֆէնսընի և իւր Ռօպէրթ որդւոյն համբաւը տարածուեցաւ ամեն ուրեք : Ռօպէրթի ամենէն գեղեցիկ գործը եղաւ Լօնտօնի և Պիրմինքամի միջեւ հաստատեալ երկաթուղին : Յետոյ իւր հայրը և ուրիշներ շինեցին բազմաթիւ գծեր : Եւրոպայի ծողովուրդն պատուեց զիրենք և վեհապետք արքայական ընծայներ նուիրեցին իրենց :

1845 ին, Ժօրժ Սթէֆէնսըն իւր գիւղական տանը մէջ քաշուեցաւ : սերով սկսաւ հողագործութեամբ զբաղիլ, հպարտ իւր սքանչելի արտադրութեանց վրայ որք ծանօթ պարտիզպանաց յառաջ բերած բերքերուն հետ կը մրցէին ամեն մասամբ : 1848 օգոստոս 12 ին մեռաւ . գործաւորաց խումբն բազմութիւն մը հետեւեցաւ իւր դագաղին և Չէսթըրֆիլտի բնակիչք իւր մահ-

ուան օրը դոցեցին իրենց կրպակները :

Ի յիշատակ մեծ մեքենագէտին այսօր կանգնուած են Լիվրբուլի և Նիւքեասթլի մէջ երկու հսկայ արձաններ :

Ռօպէրթ Սթէֆէնսըն շարունակեց իւր հօրը փայլուն և փառաւոր ասպարէզն : 1837 ին, նախագահն եղաւ Լօնտօնի երկրաչափաց ընկերութեան . ի նորվէկիա ըրած ուղեւորութենէ մը յետոյ մեռաւ 1859 ին, և իւր մարմինը այսօր կը հանգչի Վուէսթմինսթէրի արքայարանին մէջ : Թողուց մարդասիրական և կրօնական ընկերութեանց մի մեծ մասն այն միլիոններուն զորս իւր հայրն և ինք այնքան օրինաւոր եղանակաւ մը շահած էին :

Ժօրժ Սթէֆէնսըն յաճախ կը կրկնէր սա խօսքն զինքը չըջապատող երիտասարդաց . « Երէք ինչ որ ես ըրի : » Իրեն ըրածը մենք ալ ընենք . չը վհատինք բնա՛ւ կենաց ուղւոյն մէջ գտնուող բազմատեսակ խոչընդոտներէն : Անտարակոյս ամենքս ալ չը պիտի կարենանք փառաց և հարստութեան հասնիլ, բայց և պիտի կրնանք մեղ համար հայթայթել պատուաւոր, օգտակար և անկախ ասպարէզ մը :

ՏԸՊՕՎ.

13163

ԸՆԴ ՍԱՄԼՈՎ

Մ Ի Ք Ե Լ Ա Ն Ճ Ե Լ Օ



Գրն յէկ դահեկան

Հրամանաւ մեարիքի

4133

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0075682

